22. helmikuu 2022

Lausunto: Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko

Työelämä- ja tasa-arvovaliokunta 23.2.2022

Yleisiä huomioita

Kiitämme mahdollisuudesta lausua Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittisesta selonteosta. HEUNI on kommentoinut selontekoa myös lausuntovaiheessa vuonna 2020. Nostamme tässä lausunnossa esille muutaman näkökulman. Lausuntomme keskittyy etenkin osaan 5.3. Sukupuolten tasa-arvon edistäminen. Kommentoimme lyhyesti myös osioita 4.8 Yritysten ihmisoikeusvastuun merkitys sekä 6.5 Vastuullinen pakolaispolitiikka ja muuttoliikkeen hallinta.

HEUNIn näkemyksen mukaan on tärkeää, että selonteossa on asetettu kansainvälinen sääntöpohjainen järjestelmä sekä oikeusvaltioperiaate Suomen ihmisoikeuspolitiikan keskiöön. Vahva sitoutuminen ihmisoikeuksien yleismaailmallisuuden kunnioittamisen puolustajana on Suomelle keskeistä. HEUNI pitää tärkeänä, että Suomi selonteon mukaisesti pyrkii vahvasti edistämään naisten ja tyttöjen oikeuksia mm. monenvälisen yhteistyön kautta.

HEUNIn näkemyksen mukaan ihmisoikeuksia edistetään myös henkilöön kohdistuvien väkivalta- ja muiden rikosten torjunnan sekä uhrien aseman parantamisen kautta. Keskeistä on huomioida mm. lapset rikoksen uhreina sekä sukupuolistuneen väkivallan, lähisuhdeväkivallan ja ihmiskaupan uhrit, ml. työperäisen hyväksikäytön uhrit. Hyväksikäyttöä ja ihmiskauppaa voidaan torjua myös vahvistamalla yritysten ihmisoikeusvastuuta ja huolellisuusperiaatetta esimerkiksi velvoittavan sääntelyn kautta.

Selonteossa esiin nostettu valtioneuvoston painotus koskien risteävää ja leikkaavaa lähestymistapaa (ns. intersektionaalisuus) on erittäin tärkeä lähtökohta, etenkin rikoksen uhrien oikeuksien edistämisen näkökulmasta.

Luku 4.8. Yritysten ihmisoikeusvastuun merkitys

HEUNIssa on yli kymmenen vuoden ajan tutkittu ulkomaalaisten työntekijöiden työolosuhteiden toteutumista Suomessa ja Suomen lähimaissa. Suomessa esiintyy vakavaa työvoiman hyväksikäyttöä, pakkotyötä ja muita ihmisoikeusloukkauksia erityisesti aloilla,

joilla on runsaasti heikossa työmarkkina-asemassa olevia ulkomaalaistaustaisia työntekijöitä, ja joissa on pitkiä alihankintaketjuja, kuten rakennus-, siivous, ja maatalousaloilla.

Työmarkkinoiden muutokset, työvoiman liikkuvuuden lisääntyminen sekä entistä monimutkaisemmat toimitusketjut ovat nostaneet työntekijöiden oikeuksien varmistamisen tärkeäksi osaksi yritysten sosiaalista vastuuta. HEUNIn näkökulmasta on tärkeää, että ihmisoikeusselonteossa on huomioitu kansallisen ja EU-tason sääntelyn tarpeellisuus. HEUNI korostaa, että mahdollisessa kansallisessa ja kansainvälisessä sääntelyssä tulee huomioida myös kansallisen ja EU-tason ihmisoikeusongelmat, kuten työperäinen hyväksikäyttö ja ihmiskauppa.

Yritysten ohella julkisilla hankintayksiköillä on tärkeä rooli perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen takaamisessa. Hankinta-Suomi-strategian alaisuudessa on luotu työkaluja kansallisen tason ihmisoikeusriskien tunnistamiseen ja huomioimiseen kotimaisissa hankinnoissa. Strategian toimeenpanon osana HEUNI laati oppaan julkisille hankintayksiköille, joka julkaistiin vuoden 2021 lopussa. HEUNIn näkemyksen mukaan selonteossa olisi siten tärkeä korostaa yritysten yhteiskuntavastuun ohella myös julkisten hankintatoimijoiden vastuuta ja velvollisuuksia ihmisoikeuksien edistäjänä, sekä mainita ne toimet, joita Suomessa on jo tehty.

Luku 5.3. Sukupuolten tasa-arvon edistäminen: Naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjuminen

Nykyisen hallitusohjelman kirjaukset naisiin kohdistuvan väkivallan torjumiseksi ovat tärkeitä, ja HEUNI pitää vuosien 2020–2023 toimintaohjelmaa ja kansallisen raportoijan roolia keskeisinä työkaluina väkivallan ennalta ehkäisemiseksi ja väkivaltaan puuttumiseksi. Lapsiin kohdistuvan väkivallan vastainen toimenpidesuunnitelma sekä Lanzaroten sopimuksen kansallinen täytäntöönpanosuunnitelma ovat myös keskeisiä toimia väkivaltaan ja seksuaaliseen väkivaltaan puuttumiseksi.

Suomessa vakavan parisuhdeväkivallan riskin arvioimiseksi on kehitetty moniammatillinen MARAK-toimintamalli, joka on näyttöön perustuva riskinarviointiväline. MARAK on enenevissä määrin käytössä Suomessa, mutta vielä olisi tärkeää varmistaa menetelmän mahdollisimman yhdenvertainen ja maantieteellisesti kaikkia tavoittava käyttöönotto. Keskeistä on myös varmistaa henkilöstön, esimerkiksi hälytys- ja valvontatehtävissä toimivien poliisien osaamisen lähisuhdeväkivallan tunnistamisessa ja riskin arvioinnissa sekä epäiltyjen tapausten tutkinnassa.

Euroopan neuvoston Istanbulin sopimuksen toimeenpano edellyttää, että haavoittuvassa asemassa olevien rikosten uhrien asemaa parannetaan. Istanbulin sopimuksen mukaisesti Suomen tulisi tarjota sukupuolierityistä tukea, joka huomioi naisten ja lasten erityistarpeet. HEUNIn näkemyksen mukaan etenkin sukupuolistuneen väkivallan, seksuaalista väkivaltaa kohdanneiden lasten sekä ihmiskaupan uhrien asemaa on edelleen syytä vahvistaa, erityisesti koskien heidän pääsyään oikeusturvan ja palveluiden piiriin. Haluamme myös nostaa esille ikääntyneet rikosten uhrit erityisen suojan tarpeessa olevana ryhmänä.

Ikäihmisillä on oikeusprosessissa erityisiä haavoittuvuuksia, ja HEUNIn näkemyksen mukaan olisi vastedes kohdeltava ikääntyneet haavoittuvassa asemassa olevina asianosaisina.

Ihmisoikeusnäkökulmasta Suomessa on useita oikeusprosesseihin liittyviä huolenaiheita. Nostamme tässä esille kaksi kokonaisuutta: oikeusprosessien keston sekä esitutkintaviranomaisten erityiskoulutuksen tarpeen.

Oikeusprosessien kesto: Oikeusturvanäkökulmasta prosessit kestävät Suomessa liian pitkään. Oikeusprosessin kesto on kokonaisuudessa ongelma, mutta aivan erityisesti lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnassa. Tämä käy ilmi myös Valtioneuvoston tilaamassa raportissa, jossa todetaan lisäksi, että rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa vaihtelee Suomessa alueellisesti huomattavasti. Samaa on todettu lapsiin kohdistuvien pahoinpitelyepäilyjen kohdalla. Suomessa tulisi HEUNIn näkemyksen mukaan siten vahvistaa poliisin erikoistumista ja tutkinnan keskittämistä erikoistuneille tutkijoille ja tutkinnanjohtajille niin lapsirikostutkinnassa kuin muussa vakavassa henkilöihin kohdistuvien rikosten tutkinnassa. Asianosaisten oikeuksien toteutumisen vahvistamiseksi tulisi lisäksi harkita aikarajoja, joiden puitteissa poliisi olisi velvollinen tutkinnan suorittamaan tilanteissa, joissa epäilty rikos on kohdistunut lapseen *ja epäilty tekijä on lapsen lähipiirissä oleva henkilö*. Tätä voisi soveltaa myös muihin tapauksiin, joissa rikoksen epäillään tapahtuneen lähisuhteissa. Tämä vahvistaisi rikoksen uhrin oikeusturvan toteutumista.

Poliisin erityisosaamisen tarve: Toinen tärkeä kokonaisuus on haavoittuvassa asemassa olevassa asianosaisten kohtaaminen ja kuuleminen. Kuten hallitusohjelmassakin todetaan, merkittäviä puutteita liittyy usean haavoittuvassa olevaan asianosaisen (esimerkiksi lähisuhdeväkivallan uhrit, vanhukset ja vammaiset) asemaan. HEUNIn näkemyksen mukaan Euroopan neuvoston ns. Istanbulin sopimuksen mukaisesti tulisi niin poliisille kuin syyttäjille tarjota pakollista koulutusta erityistä sensitiivisyyttä ja osaamista vaativien rikosten tutkinnasta, kuten seksuaali- ja lähisuhdeväkivallasta, ihmiskaupasta, sekä lapsiin ja vanhuksiin kohdistuvista rikoksista. Lisäksi monet näistä rikostyypeistä sisältävät psyykkistä kaltoinkohtelua ja niin kutsuttua pakottavaa kontrollia. Näiden osoittaminen oikeusprosessissa on haastavaa, ja edellyttää että rikosepäilyjä tutkivalla poliisilla on riittävästi osaamista näiden ilmiöiden huomioimiseksi rikostutkinnassa. Suomen tulisi siten sisällyttää nämä teemat poliisille tarjottavaan pakolliseen perus- ja jatkokoulutukseen. Koulutuksen tulisi myös huomioida trauman merkitys uhrien toiminnassa, ml. miten kuulla ja kohdella kaltoinkohtelun ja/tai hyväksikäytön traumatisoimaa henkilöä.

Luku 6.5 Vastuullinen pakolaispolitiikka ja muuttoliikkeen hallinta

Monet turvapaikanhakija-/pakolaisnaiset ja tytöt ovat kohdanneet elämänsä aikana sukupuolistunutta väkivaltaa, ml. seksuaalista hyväksikäyttöä, pakkoavioliittoja, lähisuhdeväkivaltaa sekä myös ihmiskauppaa. Lähtömaassa koettu väkivalta tai sen uhka ml. pakkoavioliitot, sukuelinten silpominen, seksuaalinen väkivalta ja kunniaväkivalta ovat naisia pakolaisuuden työntäviä tekijöitä. Toisaalta turvapaikanhakijanaiset ja tytöt altistuvat pakomatkan aikana erityisesti seksuaaliselle väkivallalle ja ihmiskaupalle. HEUNIn tekemän tutkimuksen mukaan turvapaikka- ja rikosoikeusjärjestelmä eivät tunnista

turvapaikanhakija-/pakolaisnaisten kokemaa väkivallan todellisuutta. Tämän vuoksi he eivät saa sitä suojelua ja tukea, johon he olisivat oikeutettua lainsäädännön, kuten EU:n uhridirektiivin perusteella. Suomen tulisi siten vahvemmin huomioida sukupuolistunut väkivalta ja uhrien tunnistaminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Tämä edellyttää koulutuksen lisäämistä niin vastaanottotoiminnan että rikosprosessin edustajille.

Lopuksi

Suomen tulee voimakkaasti toimia kansainvälisen, sääntöpohjaisen järjestelmän kautta ja vaikuttaa edistääkseen ihmisoikeuksien toteutumista kansallisesti ja kansainvälisesti. Kiinnittämällä erityistä huomiota haavoittuvassa asemassa oleviin henkilöihin kohdistuvien rikosten ennaltaehkäisyyn ja toisaalta heihin kohdistuviin rikoksiin puuttumiseen edistetään myös ihmisoikeuksien toteutumista.

Kunnioittavasti, Helsingissä 22.02.2022

Natalia Ollus, OTT
Johtaja

Julia Korkman, oikeuspsykologian dosentti
Erikoissuunnittelija

YK:n yhteydessä toimiva Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti (HEUNI)